

T. G. Masaryk, Ludwig von Mises a klasický liberalismus

Hynek Rk

Bawerk.eu

Brno, 2015

Texty z této publikace jsou volně šiřitelné.

Publikace nevznikla s podporou veřejných dotací a grantů. Publikace nebyla podpořena státem, samosprávou ani EU.

Předmluva

Podstatně rozšířený původní článek o T. G. Masarykovi, Ludwigu von Misesovi a klasickém liberalismu. Původní článek vyšel v prosinci roku 2010 a lednu roku 2011 na webu www.mises.cz. Pokud váháte, zda byl Masaryk spíše liberál anebo spíše socialista, tak čtěte dále. Nicméně už teď můžeme uvést, že Masaryk se blížil spíše tomu druhému, byť v duchu intervencionismu či fabiánského socialismu. Domnívám se, že je dobré znát Masarykovo dílo, protože Masaryk byl jedním ze spoluvůrců Evropy tak, jak ji dnes známe.

Třebíč, 3. ledna 2014

I. díl

Úvod

Jméno prvního československého prezidenta bývá někdy spojováno s liberalismem či naopak s jeho kritikou, a to je zřejmě důvod, proč na téma Masaryk a liberalismus vznikl už ne jeden článek (Dokulil, Znoj aj.). V dnešní době je ovšem pojem liberalismus chápán velmi široce, jak na to správně poukazuje třeba ve své stati Masaryk a liberalismus M. Dokulil [1]. Proto jsou i výše zmíněné články pojety poměrně široce. V tomto trojdílném příspěvku proto prozkoumáme Masarykovy názory a postoje jen z pohledu klasického liberalismu. Budeme se snažit určit nakolik byl nebo nebyl Masaryk klasický liberál. Takto můžeme také zároveň zjistit, nakolik byl nebo nebyl socialista (případně intervencionista). Podkladem pro srovnání nám bude převážně kniha *Liberalismus* od Ludwiga von Misesa. Misesův *Liberalismus* není jediné relevantní dílo na téma klasický liberalismus. Výhodou však je, že Mises se narodil (roku 1881 a Masaryk roku 1850) ve stejném státě jako Masaryk (dualismus pomíjíme) a ovlivnily ho a zabýval se podobnými problémy. Navíc Misesův *Liberalismus* se (dle Wikipedie) dočkal již 5 anglických a 2 německých vydání. Před tím než postoupíme dále, je nutné upozornit na jedno možné úskalí. Masaryk žil velmi dlouho a byl publikačně velmi činný. Jeho názory a postoje se tak mohly (musely) v čase vyvíjet a měnit, a to i přesto, že jeho zásady zůstávaly dost pevné. Je proto možné, že níže uvedené názory a postoje mohly projít časem změnou, která je autorovi neznámá. Většinou zde budeme prezentovat názory a postoje z druhé poloviny Masarykova života. V tomto příspěvku se nebudeme zabývat tím, zda je klasický liberalismus dobrý nebo špatný. Kdykoliv bude níže v textu uvedeno slovo liberalismus bez přívlastku, budeme mít na mysli liberalismus klasický.

1. Liberalismus, socialismus, svoboda myšlení a tisku

Masaryk se několikrát přímo vyjadřoval k liberalismu. Již před 1. světovou válkou se mu tento ideový a sociálně-politický směr jevil jako zcela překonaný [2]. Masaryk však na liberalismu kritizoval především jeho náboženský indiferentismus. Liberalismus měl popírat náboženství a etiku, smysl životní a kulturní a spolu (v různé míře) se socialismem a anarchismem měl hlásat svévoli a egoismus člověka, vyústěním pak měl být nihilismus [3]. Krátce řečeno: "Liberalismus měl a má také nechut k morálce." [4]. Ve srovnání s tímto tvrdí Mises následující: "Liberalismus hlásá snášenlivost vůči každé víře..., nikoliv z lhostejnosti k těmto 'vyšším' věcem, ale z přesvědčení, že nade vším a nad všemi musí stát zajištění míru uvnitř společnosti." Dle Misesa však má být liberalismus nesnášenlivý vůči nesnášenlivosti každého druhu - tedy i nesnášenlivosti náboženské [5].

Masaryk byl podobně jako klasičtí liberálové pro svobodu myšlení [6]. To byl také důvod, proč byl pro odluku státu a církve [7] a podobně jako klasičtí liberálové se zastával nekonesijních škol [8]. Masaryk také tvrdil, že společnost je složena z individuů, která nelze rozpustit v pojmu kolektiv. Neuznával kolektivní vědomí, univerzální či obecnou vůli atd. [9]. Byl přesvědčen, že: "Žádná a sebevětší masa nezaručuje samo sebou pravdy a jistoty, posud žádná masa nedovedla myslit,..." [10].

Ve své stati "Ideály humanitní" napsal Masaryk k socialismu a kolektivismu následující poznatek: "Na první pohled snad takové příkré odmítání individualismu zarazí. Avšak socialismus nepodává tu nic nového. Ten, kdo přijímá národ a národnost jakožto reprezentanta človetví a človetčenství asi tak, jak to formulovali naši čeští humanisté, ten jest také proti individualismu. Každý politický řečník má úspěch, když proti nepohodlným jednotlivcům nebo stranám zahromuje ve jménu národa, a nikdo se ho neptá, má-li nějaké poslání od národa a odkud ví, co národ o věci soudí. A čím je jest stejně věřícímu církve? Vším, individuum ničím. Tak vidíme, že táž myšlenka objevuje se nám v rozmanitém zbarvení."

Nacionalismus a církevnictví jsou také protiindividualistické. Jest ovšem otázka: Jestliže individuum nestojí za nic, jak všechny kolektivistické názory tvrdí, odkud pak má cena ta masa individuí? Když individuum není ničím, jeho vědomí a svědomí jest bez významu, proč tisíc individuí jest nejen něčím, nýbrž dokonce vším? Tu jest přepínání každého kolektivismu; a již teď si můžeme zapamatovati, že jest jednou z palčivých otázek naší doby, uvědomiti si rozpor mezi individualismem a kolektivismem, ať již je tento formulován národnostně, církevnicky, socialisticky atd." [10A]. S tímto by stěžil v tomto ohledu mohl nějaký klasický liberál (libertarián) nesouhlasit. Zároveň však v tomto textu uvedl Masaryk následující kritiku individualismu: "Každý individualismus krajní pokládám za pochybený. Prostě proto, že žádný člověk, žádné "já" není a nemůže být samo. Stirnerova myšlenka je falešná svou krajností. Člověk není bohem. Jaký bůh, když každý se narodí v rodině, když je odchován společností?!" [10B]. Z toho plyne, že Masaryk nejspíše upřednostňoval nějakou střední (třetí) cestu mezi kolektivismem a individualismem. To je patrné i z této citace o individualismu, kde mu vadí (podobně jako u kolektivismu - viz výše) především tzv. jeho přepínání: "Tím není řečeno, že úsilí mnohých moderních individualistů po vypěstění silné individuality je neoprávněno. To je docela něco jiného než hlásání krajního individualismu. Individualismus mírný, individualismus opravdu filozofický a etický chce, aby se ve společnosti společným úsilím, na základě lásky, vypracovaly určité typy, charakter, osobnosti." [10C]. Potíž takové argumentace je ovšem v tom, že větu: "Když individuum není ničím, jeho vědomí a svědomí jest bez významu, proč tisíc individuí jest nejen něčím, nýbrž dokonce vším?" (viz výše), lze celkem jednoznačně stáhnout i na rodinu.

Jak chápal individualismus Ludwig von Mises? Chápal ji jako něco, co znamená být izolovaný (být sám) a prakticky nespolupracovat s jinými? Odpověď je nikoliv. Plyne to jasně z některých míst v jeho knize "Liberalismus": "Toto je rozhodující námitka ekonomů proti možnosti socialistického společenského řádu: že se totiž musí vzdát veškeré dělby duševní práce, jež spočívá ve spolupráci všech podnikatelů, kapitalistů, pozemkových vlastníků a dělníků jakožto výrobců a spotřebitelů při tvorbě tržních cen. Bez nich však nelze pomyslet na racionalitu čili kalkulabilitu ekonomiky." Nebo zde: "Společnost potřebuje soukromé vlastnictví, aby mohla existovat, a jelikož lidé potřebují společnost, musí se přidržovat soukromého vlastnictví, aby nepoškodili své zájmy, zájmy všech. Neboť společnost může existovat jen na základě soukromého vlastnictví. Kdo se zastává soukromého vlastnictví, zastává se zachování společenské sounáležitosti lidstva, zachování lidské kultury a civilizace." [10D]. Mises zde mluví - při předkládání ekonomických argumentů - o spolupráci (viz výše něco podobného při poznámce [5]). Jeho individualismus tedy spíše stojí na tom, že si individuum vybere (někdy samozřejmě nevybere) dobrovolně kooperaci s jinými individui či jejich skupinami. Mises tedy chápe individualismus jako něco, co není vůbec v rozporu s dobrovolnou spoluprací (chtělo by se říci dobrovolným kolektivismem), a jako něco, co umožňuje vznik dělby práce mezi lidmi. Možnost vybrat si, zde znamená, že rozhodnutí individua je v této otázce nadřazeno nad dobrovolnou spoluprací, avšak s touto spoluprací není nutně v rozporu. A dobrovolná spolupráce tedy nevylučuje tuto "Misesovu" formu individualismu, naopak je její významnou částí. Dodejme, že současní liberálové (libertariáni) mluví poměrně často vedle individualismu i právě o dobrovolné spolupráci a voluntarismu.

Masaryk dodává k liberalismu ještě jeden komentář: "A ještě něco! Liberalismus měl a má také nechut k morálce. Všichni ti liberální teoretikové, zejména národohospodáři, kteří zřejmě a výslovně morálku také odmítají, jsou a byli také učitelé marxismu." [10E]. O kus dále píše v odstavci o tom, že liberalismus může se pokládat za jeden z prvků anarchismu, i následující větu: "Velice často se vytýká liberalismu, že je otcem anarchismu. Do jisté míry lze to povědět, pokud (hospodářský) liberalismus byl proti státu, to jest chtěl, aby stát jen negativně vsahoval, aby byl pomocným pro bohaté lidi." [10F]. Tento problém, je dán tím, že ekonomie (postaru národní hospodářství) jako taková by měla být hodnotově neutrální vědou. V

takovém případě v ní morálka nemá žádné místo, ledaže by byla sama předmětem zkoumání ekonomických procesů. Zaneseme-li do ekonomie morálku, dojdeme k tomu, že nepůjde již o vědu. Něco jiného je liberalismus, zde jde již o ideologii, která není hodnotově neutrální a staví na nějakých morálních premisách. To dokazuje i samotný von Mises, který uvádí ve svém "Liberalismu" následující hodnoty, které jsou cílem liberalismu a zároveň tak polemizuje s Masarykovým názorem, že liberalismus slouží jen bohatým: "Velmi rozšířený je názor, že se liberalismus liší od jiných politických směrů tím, že zastupuje zájmy jedné části společnosti - majetných, kapitalistů, podnikatelů - a že je nadřazuje zájmům jiných vrstev. Toto tvrzení je zcela nesprávné. Liberalismus měl vždy na mysli blaho celku, nikdy neměl na mysli blaho nějakých zvláštních skupin. To chtěli vyjádřit svým slavným heslem angličtí utilitaristé: „největší štěstí největšímu počtu“, ovšem nepřiliš šťastným způsobem. Liberalismus byl v dějinách prvním politickým směrem, jenž chtěl sloužit blahu všech, nikoliv blahu zvláštních vrstev. Od socialismu, který rovněž předstírá, že usiluje o blaho všech, se liberalismus liší nejen cílem, ale i prostředky, jež volí k dosažení tohoto cíle." [10G]. Liberalismus tedy má nějaký morální cíl, který by se dal shrnout v (nejen) von Misesově smyslu do tří slov: růst blaha lidstva, což je dost podobné i jiným -ismům. Lze si, ale představit i cíl nechat druhé být na pokoji. Soudím, že zde Masaryk, podobně jako mnoho lidí před ním a po něm, nedokázal rozlišit snahu být hodnotově neutrálním ekonomem od toho být liberálem. Zřejmě tomuto problému nepomůže ani to, že ekonomové byli a často i dnes jsou v průměru liberálnější než ostatní lidé. Důvodem proto je ovšem ten fakt, že je k větší liberálnosti vede ekonomické poznání, než naopak. Ostatně sám Ludwig von Mises byl z počátku etatistou a údajně i žhavým sociálním reformátorem [10H].

Historik S. Polák uvádí názor levicově orientovaného filosofa a sociologa J. L. Fischera na Masaryka: "Přes všechny své nesporné sympatie k dělnictvu a jeho požadavkům, za něž - před válkou - bojoval (za svůj poslanecký mandát na říšském sněmu vděčil přece, po obakrát, hlasům socialistického dělnictva na Valašsku), přes určitý souhlas s teorií, zejména však praxí, sociálního reformismu, zůstával a zůstal přespříliš poplatný zásadám toho politického liberalismu, který slovně tak příkře odmítal. jedním slovem: byl a zůstal individualistou, jemuž jakákoli vazba se jevila jako - nepřípustný - útlak, každý řád jako - nedůstojné - poddanství. Škrtá proto jakoukoli 'vládu', nahrazuje ji (lido) 'správou', zná proto jen 'nezjevné' náboženství, prosté všech ('dogmatických') vazeb, je mu proto posléze cizí i socialismus se svou přísnou řeholí." [10I]. Zd. Mahler ve své knize uvádí i následující Masarykův názor "paradoxně chtějme, abychom měli státu co nejméně a co nejvíce občanství, individuální iniciativy. Nejde tedy o panování, ale o správu. Každý občan má sobě být pánem." [10J]. To opět podporuje názor, že Masaryk usiloval o nějakou střední či třetí cestu.

Při této příležitosti ještě dodejme, že Masaryk se stavěl proti zákazu komunistické strany v ČSR [11]. Poněkud jinak to bylo u Masaryka se svobodou tisku. Právnický a historik R. Hain uvádí, že Masaryk kladl hranici svobody tisku co nejdále, ale například v roce 1930 se přimlouval za zostření cenzury tisku. Později pak podepisoval zmocňovací zákony, které omezovaly mimo jiné tiskoviny podvrtného či mládež ohrožujícího obsahu [12].

2. Násilí a právo

Z pohledu klasického liberalismu je samozřejmě přípustné maximálně defenzivní (obránné) násilí [13]. Tentýž názor měl i Masaryk. Obranu se zbraní v ruce pokládal za krajní prostředek, pakliže všechny ostatní prostředky selžou [14]. Jinde Masaryk napsal, že: "Pracovat, to znamená odpírat zlému a důsledně. Všude, vždy a zejména zlému v jeho zárodku. To neznamená být radikální, ale vytrvalý. Nemít strachu, řekl bych. Ze strachu se lidé dopouštějí násilí, ze strachu lžou." [14A]. Dle historika S. Poláka: "S pasivitou vůči zlu nesouhlasil, naopak věřil, že zlu se má odpírat vždy a všude, hlavně už v samých

počátcích." [14B]. Masaryk také uvedl, že: "Humanitní program nedopouští násilí, ale dopouští, ba vyžaduje obranu jiných proti násilí. Humanita není politickým a etickým kvietismem. Humanitní program nehlásá, že máme proti násilí složit ruce v klín; naopak žádá, abychom násilí odporovali všemožně. Bránit se neznamena užívat proti násilí násilí nového; znamená to právě jen bránit se, není-li jiné možnosti, i železem." [14C]. Je nutné podotknout, že tento názor lze vykládat poměrně dost široce v závislosti na tom, co se zahrne pod humanitní program. Například zahrnutí tzv. sociálních práv (viz hned následující odstavec) způsobí, že násilníkem se stane i ten, kdo neodvede daně na příslušné sociální dávky. Znamý je i tento Masarykův citát: "Kdyby mě někdo osobně napadl, já bych ho snad utloukl cihlou - kdybych ji měl ze zdi vyrvat!" [14D].

V novém státě měla armáda významné místo a je doloženo, že Masaryk v případě odpírání vojenské služby odmítl udělit odpírání amnestii [15]. V době první světové války se nebál uvažovat i nad řešeními, které se pojily s kolatelárními škodami - do svého diáře si tehdy zapsal i návrh na obilní teror, aby Němci neměli dostatek obilí [16]. Co se týká práva, tak Masaryk se distancoval od právně pozitivistické teorie, podle níž je pozitivní právo závazné samo o sobě. Nedistancoval se však úplně, ale domníval se, že přirozené právo má sloužit právu pozitivnímu za základ [17]. V případě neslučitelnosti pozitivního práva s právem přirozeným, se má toto (dle Masaryka) nelegitimní právo tolerovat, respektive se má na něj dočasně přistoupit, dokud nebude možné takové právo revidovat [18]. Pozoruhodné ovšem je, že Masaryk zahrnoval do přirozeného práva i práva sociální - jako právo na práci a na existenční minimum [19]! Na druhou stranu soukromý majetek nebyl pro Masaryka svátostí. Posuzoval různé formy vlastnictví a jejich vývoj především užitelně - jako prostředek k dosažení cíle [20].

3. Právo na sebeurčení a změna státních hranic a autonomie

Francouzský historik A. Soubigou ve svém Masarykově životopise poměrně přesvědčivě ukazuje, že Masaryk nebyl velký nacionalista (zastávání se žida L. Hilsnera v tzv. Polenském procesu, sňatek s Američankou, odpor proti Rukopisům, snaha o odvrácení 1. světové války atd.) [21]. Masaryk je i autorem třeba takovýchto citátů: "Ne láska ke svému národu, nýbrž šovinismus je nepřítelem národů a lidstva. Láska ke svému národu nevyžaduje nelásku k národu jinému.". A: "Národové nejsou ohroženi mezinárodností, nýbrž druhými nacionalisty, jak jim říkáme, výbojnými." [21A].

Stát Masaryk považoval za nutný - rozumově a eticky oprávněný [22]. Existuje-li tedy nějaký stát, tak má své geografické hranice. Masaryk sám se podílel na založení jednoho státu, jaký byl tedy jeho názor na právo na sebeurčení a na změnu státních hranic? V roce 1896 ve svém článku 'Dohodnutí Čechů s Němci' (pozn.: spor mezi Němci a Čechy byl největším problémem ohledně sebeurčení v ČSR, proto se budeme zabývat převážně jím) trval na nedělitelnosti českých zemí [23]. A to i přesto, že se klonil k přirozenému právu - viz výše [24]. Za první světové války doporučoval pro české země historické hranice [25]. Ve svém projevu k Národnímu shromáždění ze dne 1. ledna 1919 uvedl, že: „... o hranicích českých zemí nemůže být sporu, protože tyto země jsou, jak vždy byly, svou historickou individualitou,...“ [26]. (Tyto hranice však úplně dodrženy nebyly: k českým zemím bylo připojeno Hlučínsko, Valticko a část Vitorazska a naopak odpojena část Těšínského Slezska). Zároveň však prohlásil, že uznává právo na sebeurčení - díky kterému vlastně Československo vzniklo. Právu českých Němců na sebeurčení však bránilo přísliby národů, jež vylučovalo přímočaré rozhraničení [27]. Přísliby národů a nemožností rozhraničení argumentoval Masaryk i v případě Maďarů na nově vzniklém Slovensku [28]. Někde tomu tak skutečně bylo, ale jinde byla skutečnost jiná (je nepravděpodobné, že by toto Masaryk nevěděl) - například pro rok 1930 jsou uváděny pro tehdejší politické okresy následující procentní podíly Němců (následující výčet není úplný - okresů s podobně vysokými podíly Němců bylo více): okres Kraslice 98.88%, Aš 98.65%, Tachov 97.85%, Mariánské Lázně 96.31%, Karlovy Vary 95.88%, Děčín 91.74%, Chomutov 86.47%, Liberec 83.2% [29].

Na podporu požadavku nedělitelnosti českých zemí uváděl Masaryk jinde také, že: "... zájem malého národa Čechů, aby pokud možno nemusel postoupit žádné své příslušníky jiným státům, prý převažuje nad zájmem nesrovnatelně početnějších Němců." [30]. A operoval i s tím, že Němci věděli, že přicházejí při kolonizaci do Čech [31]. Na nedělitelnosti českých zemí trval Masaryk i v pozdějších letech: "Stát je... náš, je náš podle historického práva..." [32]. Vedle těchto argumentů uváděl Masaryk pro nedělitelnost českých zemí i hospodářské argumenty a oháněl se i zájmy samotných Němců - oddělení od českých zemí by samotným Němcům neprospělo [33]. Paradoxně jde vesměs o argumenty, které by šlo použít i pro obhajobu zachování Rakouska-Uherska. Masaryk by se zřekl okrajových území osídlených převážně Němci jen v případě politické nevyhnutelnosti [34]. Misesův názor byl jiný (Mises znal spory mezi Čechy a Němci), přiznává právo na sebeurčení skoro všem (zejména z důvodu zachování míru): "Právo na sebeurčení, ... , není právem národů na sebeurčení, ale právem na sebeurčení obyvatel každého území dosti velkého, aby tvořilo samostatný správní okres." [35]. Dle Misesa měly být jediným limitem sebeurčení technicko-administrativní ohledy, tam kde by byly tyto zvlášť příznivé, mohla o svém sebeurčení rozhodnout i vesnice nebo i jednotlivec. O sebeurčení se pak mělo rozhodnout v plebiscitu [36].

Někomu by se mohl zdát tento Misesův názor příliš radikální, a proto se zmíníme ještě o Masarykových názorech na teritoriální autonomii. Po první světové válce připouštěl možnost autonomie, ale pak ji přechodně zavrhl: "O teritoriální autonomii nemůže a nebude se jednat..."[37]. Později se však opět k teritoriální autonomii vrátil, byť s upozorněním, že moderní stát se nemůže vzdát organizačního centralismu [38]. Podporoval i zákon o zřízení žup, který by vedl k tomu, že by Němci získali ve dvou župách většinu (samosprávy by se však takto domohla jen asi 1/3 českých Němců) [39]. Tento zákon však nebyl v českých zemích realizován. Místo toho vznikly (byly obnoveny země), jejich legislativní pravomoci však byly restriktivně omezené a 1/3 členů zemských zastupitelstev jmenovala vláda. Nerealizovala se ani personální autonomie. Situace z autonomistického hlediska tak byla v ČSR v lecčems horší než v bývalém Předlitavsku [40]. Je pravdou, že Masaryk se snažil využívat své pravomoci a autoritu ve prospěch Němců [41]. Sám uvedl, že: "My musíme naše Němce vést stejně jako Čechy - musíme jim ve všech oprávněných nárocích předejít, abychom pak nemuseli dělat trapné koncese - dát jim tedy, co se sluší a patří, nikoli nechat se k tomu nutit. To by byla mravní a politická prohra." [41A]. Co se týká slovenských požadavků na autonomii, nepřekvapí, že je země s omezenými pravomocemi nemohly příliš uspokojit. Masaryk (sám po otci Slovák) však neviděl v tomto problém a dokonce i jednou prohlásil, že: "Slováci jsou Češi, přestože užívají vlastního nářečí jako literárního jazyka." [42].

II. díl

V tomto díle se zaměříme na názory a postoje T. G. Masaryka k sociálním otázkám, vzdělávání a ozřejmíme, co si představoval pod pojmem socialismus. Nejprve si však uvedeme názor Ludwiga von Misesa na funkci státu: "Podle [klasického, pozn. autora] liberálního pojetí spočívá jediný úkol státního aparátu v tom, aby zaručoval ochranu života a zdraví, svobody a soukromého vlastnictví proti násilným útokům." [1]. Přirozeně tato definice vylučuje provádění státní sociální politiky, zásahy státu do vzdělávání (i státní školství) a vylučuje veřejné vlastnění výrobních prostředků (socialismus). Ponechává sociální otázky a vzdělávání pouze na dobrovolné lidské aktivitě a vztazích - jak komerčních (např. soukromé školy atd.), tak nekomerčních (např. svépomocné spolky, charita atd.).

4. Sociální otázka

V roce 1891 jako novopečený poslanec uznával Masaryk snahy tehdejší vlády v sociální oblasti (od let 1888-9 povinné pojištění pro dělníky atd.) [2]. Vyslovoval se pro zákonně zajištěné existenční minimum, sociální pojištění, zavedení progresivní daně a odstranění nezaměstnanosti [3]. Sepsal také knihu Otázka sociální (vyšla 1896 a věnuje se především marxismu – blíže viz třetí díl). Ve svém příspěvku "K Masarykově knize Otázka sociální" uvádí J. Srovnal: "Masarykův sociální program, jak se sám vyjádřil, byla křesťanská humanita, která reformuje životní podmínky zákonem a organizovaným společenským řádem." [4]. Na začátku 20. století uvedl, že: "A my teď, v roce 1904 a v letech příštích, musíme podobně přikázání "Nepokradeš" povýšit na přikázání sociální - být si vědomi politické, hospodářské a sociální nerovnosti zaviněné násilím, a musíme stále a důsledně pracovat k rovnosti." [4A]. Masaryk také mínil, že dělníci, jakožto nejpočetnější složka, nečekají na almužnu, chtějí spravedlnost. Charita tu a tam pomůže, ale že jde o to napravit poměry zákonodárstvím a řádem [4B].

Masarykovou představou byla tedy představa sociálního státu [5]. Touto představou se řídil i v době první republiky: "Vždy jsem toužil po sociální spravedlnosti, a to je také úkol naší demokratické republiky." [6]. Ve svém prvním programovém poselství před Národním shromážděním vyhlásil, že světové i domácí poměry vyžadují pronikavé sociální reformy, a že demokratická rovnost má vyloučit třídní vykořisťování [7].

V době poválečného rozvratu považoval za důležité zavedení daně z majetku a přírůstek na majetku [8]. V roce 1928 prohlásil, že: "Moderní humanita totiž nevystačuje almužnami, nýbrž žádá zákonné upravení chudinství." [9]. Každému občanovi se mělo umožnit slušné živobytí pomocí zákonodárství [10]. Za důležité Masaryk považoval zavedení státního povinného sociálního pojištění [11] a zřizování městských a okresních chudobinců a ústavů pro vážně a chronicky nemocné [12]. S tím souvisí i jeho požadavek, aby nebylo dovoleno mladým tělesně a duševně nezralým lidem plodit nedochůdčata, protože to snižuje zdraví, odolnost a výkon společnosti [13]. Masaryk byl také pro to, aby měli dělníci podíl na zisku [14]. Mimochodem politika tzv. Hradu se opírala o levicové strany - Československou stranu národně sociální a Československou sociální demokracii. V roce 1925 volil Masaryk druhou ze jmenovaných stran [15].

Je tedy patrné, že Masaryk volil cestu nucené solidarity, a to i přesto, že sám znal velmi dobře soukromou dobrovolnou solidaritu. Podporoval finančně jako profesor chudé studenty a jako prezident ze svého soukromého fondu (tvořeného zahraničními dary na jeho jméno) pomáhal nemocným, školám, ruským emigrantům atd. [16]. Patřil rovněž mezi obdivovatele soukromé dobrovolné solidarity v USA a Anglii [17]. A také prohlásil, že: "Hlavní věcí je starat se o sebe, kontrolovat a zdokonalovat sebe sama... Být samostatný, být samosprávný a soběstačný, to právě znamená nežádat od druhého, aby ti dával, co můžeš a máš dělat pro sebe sám." [18]. A v článku "Jak pracovat?" napsal: "Máme-li milovat bližního svého jako sebe samého, nebudeme od něho požadovat, aby se nám obětoval. Milujeme-li se, musí být mezi námi méně obětí a více práce. Pomoz každý především sám sobě a neobtěžuj druhého." [18A]. Ve své stati "Ideály humanitní" uvedl, že: "Taková uvědomělá láska musí povědět něco, co na prvé poslechnutí snad zarazí: Miluj sebe! Ale není to nic divného; Kristus také řekl: Miluj bližního svého jako sebe samého! Než lidé nedovedou milovat sebe. Chytráctví a vypočítavost není ještě sebeláskou. Miluj sebe a starej se o sebe. Nechtěj stále oblažovat, jen dělej svou povinnost." [18B]. V době hospodářské krize pak Masaryk prohlásil následující: "Až dosud je bídy daleko víc než pomoci. Veřejná sociální péče stačí se svými prostředky stěžít na čtvrtinu dětí, hladových, neošacených, bezmocných a mravně ohrožených. Jakými bychom byli občany, kdyby měl za nás myslet a dělat všechno jen stát? Demokracie je přece také iniciativa. To, co činíme ze své dobré vůle, má větší cenu než to, co nám nařizuje zákon nebo daňový předpis." [18C]. Z této citace je patrné, že Masaryk si uvědomoval, že nucená solidarita

neznamená vlastně žádné velké projevení mravnosti ze strany plátců daní. V jeho pojetí byl také zřejmě stát blahobytu limitovaný, tak říkajíc nebyl zřejmě zamýšlen zcela od kolébky do hrobu.

K tématu této kapitoly uvedu ještě několik dalších faktů. Dle S. Poláka dělnictvo mělo na paměti Masarykovu statečnou obhajobu sociálních práv za bývalého (rakousko-uherského) režimu a s hrdostí připomínalo, že prezident v chlapeckých letech sám konal dělnickou práci [18D]. Dle téhož autora smysl pro spravedlnost i vlastní životní zkušenosti vedly Masaryka i k aktivní podpoře dělnických sociálních požadavků. V mnohých praktických otázkách se solidarisoval s programem sociálních demokratů. Jeho žena Charlotta se ostatně roku 1905 stala aktivní členkou této strany [18E]. Zd. Mahler uvádí, že Charlotta - dle ní, kdo neměl sociální citění byl darebák - vstoupila do sociálně demokratické organizace a pomáhala kolportovat dělnický tisk, zúčastnila se schůzí a průvodů. Lze říci, že Masaryk ji v závěsu následoval. Ne zcela důsledně [18F]. Masaryk dle Mahlera také tvrdil, že: "... je iluze, že jsme si rovni. Pravda při volbách se před urnami nivelizují mozky, hlas hospodského povaleče má stejnou váhu jako hlas Einsteina... Skutečná demokracie má však vytvářet snesitelný stupeň nerovnosti, harmonizovat společnost." [18G].

5. Vzdělávání

Oblast vzdělávání se těšila velké Masarykově pozornosti - na vzdělávání kladl Masaryk velký důraz. Ve své knize „Česká otázka“ napsal, že: "Realism je pokus znárodnit všechnu vědu a filosofii,... Realism je protest proti monopolu vzdělání, realism chce vědecké a filosofické vzdělání socializovat..." [19]. Již mnohem dříve tvrdil, že: "...právo k vzdělanosti má každý člověk tak jako právo k žití." [20]. Za první republiky požadoval vzdělání pro chudé a pokud možno, aby bylo stejné [21] a stěžoval si na nedostatečné státní finanční výdaje na školství a vědu [22]. Domníval se, že socializací vzdělání se zabezpečí ve společnosti tvůrčí individualismus [23]. V Masarykově koncepci státu byla škola také pilířem demokracie. "Učitel na škole má dětem vštěpovat republikánství, demokratickou svobodu a rovnost." [24]

Mises se domníval, že takovéto školství může být vládou zneužito (zejména v národnostně smíšených oblastech, ale tuto obavu by šlo formulovat i obecněji): „Děti lze školou odcizit národu jejich rodičů, školu lze postavit do služeb národního útisku.“ [25]. Na další problém upozornil sám Masaryk - v jednom svém rozhovoru roku 1932 uvedl: „...potřebujeme individualizaci školy. Zatím je většina škol ještě podobna velkým nemocnicím, v nichž je všem pacientům ve stejnou hodinu podáván stejný lék.“ [26].

6. Znovu socialismus

Programem liberalismu je soukromé vlastnictví, včetně soukromého vlastnictví výrobních prostředků [27]. Socialismus je naopak vnímán jako společenské (veřejné) vlastnictví výrobních prostředků [28] a je tudíž v rozporu s liberalismem. Jaký byl postoj Masaryka k socialismu? Slovo socialismus používal často a spojoval ho s ideálem lidskosti [29]. Sám se považoval za přítele socializace a považoval socializaci za otázku spravedlnosti [30]. Bylo by však chybou považovat Masaryka za socialistu ve smyslu zespolečnění výrobních prostředků (přesněji úplného jejich zespolečnění). Dle R. Haina se u Masaryka socializace v ekonomickém smyslu vyznačuje veřejnou kontrolou hospodářství v následujícím významu: „Stejně jako státní rozpočet má existovat veřejný [tj. zveřejněný, pozn. autora] rozpočet všech podniků, veškeré výroby a všech potřeb. Dělnictvo má nejen převzít správu či podíl na správě závodů, nýbrž má také rozvíjet iniciativní schopnosti k tvůrčí podnikatelské činnosti.“ [31]. (Závodní výbory zaměstnanců vznikly v ČSR roku 1921.) V roce 1920 uvedl ve svém projevu k Národnímu shromáždění a vládě: „...to, čemu se říká kapitalismus, nemůže být odstraněno všecko a rázem; zajisté kapitalistická technika, její dovednost, její vynalézavost, její podnikavost nemůže být odstraněna.“ Odmítl zde také

postátnění [32]. Je také dobře známo, že Masaryk patřil ke kritikům bolševismu [33].

Co dále si představoval Masaryk pod pojmem socialismus? Masarykovým cílem bylo dosažení rovnosti, volnosti a bratrství a zrušení vykořisťování [34]. Jeho ideálem byla rovnost nejen politická, nýbrž i hospodářsko–sociální [35]. Pod pojmem socializace si představoval zejména dosažení spravedlnosti pro ty, kterým se nedostává – dělníkům a všem vyloučeným od svobodné práce kulturní [36]. Domníval se totiž, že marxismus (kterým se zabýval podrobně ve své knize „Otázka sociální“) vychází ze správných premis – nespravedlnosti vykořisťování člověka člověkem [37]. Masaryk nepožadoval naivně úplnou rovnost: „Rovnost neexistuje nikde, ani vývojem historie, ani od přírody.“ Tudíž zbýval v jeho pojetí socialismu pořád i nějaký prostor pro individualismus. Místo úplné rovnosti požadoval Masaryk snesitelný stupeň nerovnosti: „Přední starostí sociální politiky bude odčinit přílišné sociální protivy.“ [38]. Přičemž si sám se dle J. Procházky ptal, zda není sociální reforma jen nastolení jiného druhu nerovnosti. Masaryk tvrdil, že mezi lidmi bude vždy hierarchie, ale na rozdíl od hierarchie vzniklé z dobrovolných směn a vztahů, požadoval hierarchii pořádku, organizace, kázně, vedení a poslušání [39].

Co se týká přímo socializace ve smyslu společenského vlastnictví výrobních prostředků, vyjádřil se ve své knize "Světová revoluce" pro socializaci dopravních prostředků a energetických zdrojů [40]. My již víme, že chtěl socializovat také vzdělávání – viz výše. Můžeme tedy víceméně souhlasit s R. Hainem, který konstatuje, že: "Masarykovy výroky vyznívají jednoznačně proti marxismu a pro jistý druh sociálního tržního hospodářství..." [41]. Toto mimo jiné potvrzuje i ten fakt, že Masaryk došel, dle svého názoru, ve svých teoretických úvahách o vývoji socialismu k závěrům blízkým E. Bernsteinovi a cenil si také Bernsteinovi knihy "Předpoklady socialismu", v které byl tento známý revizionista pro sociální reformy [42]. Z. Mahler uvádí ve své knize "Ano, Masaryk" tuto Masarkovu větu: "Jsem vždy s dělníky, mnohdy se socialismem, zřídka s marxismem." [42A]. Dle něj také: "Bolševici zrazují mravní obsah socialismu a zahazují jeho velkou sílu. Odstranili cara, ale ne carismus. Opozice právem žaluje na "diktaturu diktátorů" a "diktaturu nad proletariátem"." [42B]. K této kapitole je nutné dodat ještě jeden obecně známý fakt, a to sice, že to byl především Masaryk, který na "trůn" pomohl svému nástupci dr. Edvardu Benešovi, který byl poměrně dost socialisticky orientován.

III. díl

V závěrečném díle se zaměříme na Masarykovy postoje a názory k pozemkové reformě a hospodářské politice státu.

7. Pozemková reforma

V ČSR se po první světové válce uskutečnila pozemková reforma. Tato byla uskutečněna ve 13 státech tehdejší Evropy (z celkových 32), v některých však nevedla téměř k ničemu. V ČSR se konfiskovala (dobovou terminologií zabírala) zemědělská půda nad 150 ha a veškerá půda nad 250 ha (ze záboru existovaly však výjimky). Tato půda patřila většinou šlechtě, církvi a velkostatkářům. Půda se nekonzfiskovala bez náhrady, ale vykupovala se. Výkupní cena byla stanovena na základě let 1913-1915 a činila asi třetinu tehdejší tržní ceny. Příjemci konfiskované půdy byli nejčastěji maloročníci, střední zemědělské vrstvy, obce (hlavně lesy) a stát [1]. Celkem změnilo majitele asi 28% veškeré půdy [2].

Z pohledu klasického liberalismu se jedná o porušení soukromého vlastnictví (jak majitelů pozemků, tak daňových poplatníků - ti platí výkupní cenu). Někdo by však mohl namítnout (tato námitka se však

nevztahuje na daňové poplatníky a nové majitele půdy), že pozemková reforma mohla být jakýmsi odškodněním za dřívější robotu (roboty byla zrušena roku 1848, ale za určitou finanční náhradu, kterou museli platit bývalí robotníci - tato byla alespoň na Moravě splacena většinou do začátku 20. století). Jaké důvody uváděl Masaryk, který pozemkovou reformu podporoval a se zájmem sledoval [3]? V Masarykových očích měla pozemková reforma jednak odčinit mnohem starší událost než byla roboty - konfiskaci, které se dopustili Habsburkové po porážce stavovského povstání na Moravě a v Čechách po roce 1620 a při které přišla o majetek zejména šlechta (většinou česká) a některá města. Za druhé tu byl sociální motiv: "Když mluvím o naší pozemkové reformě jako o revolučním postupu a o úspěchu, myslím to v tom smyslu, že tu došlo k zásahu do soukromého vlastnictví, při kterém byla půda přidělena hospodářsky slabším, což také měl být vlastní smysl pozemkové reformy." [4]. Podle Masaryka se touto reformou předešlo sociálním výbuchům a bylo jí také posíleno (!) soukromé vlastnictví: "Jestliže odpůrcové naší reformy se dovolávají svatosti soukromého majetku, tedy nevidí, že pozemkovou reformou na místě několika set velkostatkářů stalo se soukromými majiteli více než půlmiliónu lidí." [5]. Jako negativa pozemkové reformy viděl Masaryk chyby, korupci s ní spojenou, a to že se objevili noví zbohatlíci. Vcelku ovšem reformu považoval za úspěšnou [6].

8. Masaryk, ekonomie a hospodářská politika

Na začátku druhého dílu příspěvku o T. G. Masarykovi a klasickém liberalismu jsme uvedli Misesův názor na funkce státu. Stát má zaručovat ochranu života a zdraví, svobody a soukromého vlastnictví proti násilným útokům [7]. Tato definice nedává státu žádný prostor pro zasahování do ekonomiky - tj. dobrovolných mezilidských směn (respektive stát pouze vybírá daně na svůj provoz, který plyne z jeho úkolu ochraňovat proti násilí).

Masaryk uvedl, že v národohospodářských otázkách není odborník [8]. Sám nepovažoval hospodářské poměry za jediný základ celého společenského života [9]. Stát však pro něho byl útvar založený na jednotě hospodářství, které sjednocuje občany skrze jejich zájmy [10]. M. Kučera uvádí u Masaryka nedokonalý ponor do ekonomie. Podle téhož však Masaryk sledoval růst vnitřního dluhu Rakouska-Uherska a jeho finanční politiku [11]. F. Vencovský ve své knize "Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948" zařadil i kapitolu o Masarykovi, s tím že tento ovlivnil a utvrdil svým dílem "Otázka sociální" přesvědčení předních českých ekonomů o podstatě hospodářské hodnoty [12].

V Masarykově knize "Otázka sociální", která se zabývá zejména sociologickou a filosofickou kritikou marxismu, se ke slovu dostává i kritika z pohledu ekonomie. Masaryk zde kritizuje Německou historickou ekonomickou školu: „Kdo vidí pravdu jen ve vývoji historickém, může si ovšem takto den ze dne stavět mínění vedle mínění a nemusí ho to zarážet.“ [13]. Kritizoval zde i Marxovu pracovní teorii hodnoty: „Není pochybnosti, že Marxova teorie hodnotní je jednostranná – práce sama hodnoty nevytváří a neurčuje.“ [14]. Ilustroval tuto kritiku na půdě, která není produktem práce, na prodeji svědomí, nemožnosti převést práci na práci jednoduchou - příklad sochaře, nádeníka a myslitele atd. [15]. Sám Masaryk opírá hodnotu o užitek: „Práce sama o sobě přeměňuje přírodniny a věci vůbec; ale je otázka docela jiná, zdali bude ta přeměna někým a kdy uznána jako užitečná a vhodná, bude-li se komu líbit. Tj.: hodnota vzniká tímto uznávajícím úsudkem, ať se úsudek ponese výslovně nebo nevýslovně, pouhým užíváním.“ [16]. Masaryk požadoval dělbu práce a specializaci za nutné a upozorňoval i na význam podnikatelů pro hospodářství [17]. Dodejme, že význam podnikatelů pro hospodářství a uspokojení potřeb spotřebitelů, vzdvihuje zvláště Rakouská ekonomická škola, jejímž člením představitelem byl zde často citovaný Ludwig von Mises. Vedle použití logických argumentů, Masaryk kritizoval Marxe také z pohledu statistiky a hospodářské historie [18]. Naopak s Marxem souhlasil v následujícím: „Ale opakuji: pravda je, že takových [tj. špatných, pozn. autora] kapitalistů, jak je líčí Marx, je také dost a víc, než je

společnosti zdravo. Jsou to všichni ti kapitalisté, kteří právě doslova dělají to, co Marx vytýká – je to všechna ta moderní a nejmodernější lichva, která ve velikém slohu a notabene pod záštitou zákonů provozuje své lupy docela bezohledně a beztrestně.“ [19]. Také uvádí, že "Kapitál" a zejména jeho první svazek, představují denunciaci vykořisťování a horoucí apel na právo a humanitu [20].

Co se týká ekonomických škol a ekonomů, tak Masaryk pracuje v knize "Otázka sociální" se slavnými jmény Klasické školy: A. Smith, D. Ricardo, T. R. Malthus, J. S. Mill atd. Vedle toho se najde několik zmínek a odkazů na autory Rakouské školy: C. Menger, E. v. Böhm-Bawerk a F. Wieser. Podobně je tomu u výše zmíněné Německé historické školy. Nechybí také odkaz na W. S. Jevonse anebo A. Marshalla. Na straně 31 a 32 prvního svazku této knihy pak Masaryk uvádí i kratší seznam národohospodářské literatury. Předběžně můžeme tedy soudit, že Masaryk měl nějaké znalosti ekonomie, které nebyly povrchní, ale na druhou stranu zřejmě nepřikládal ekonomii příliš velký význam (viz výše).

Zde ještě uvedeme několik Masarykových konkrétních hospodářských návrhů a postojů z doby jeho prezidentování. Ve svém projevu v plzeňských "Škodových závodech" Masaryk v roce 1919 kladl, co se týká výroby (zřejmě pod vlivem řízeného válečného hospodářství), důraz na státní administraci [21]. V novoročním poselství roku 1922 však na druhou stranu prohlásil před zástupci Národního shromáždění: "Nerovnost do jisté míry znamená individualismus, bez něhož není úspěšné hospodaření a úspěšná společenská činnost vůbec možná." [22]. O rok později se vyslovil pro odstranění různých omezení volnosti obchodu, ovšem s argumentem, že je dnešní doba nevyžaduje [23]. Na druhou stranu v roce 1926 tvrdil, že by obce neměly připouštět předražování stavebních pozemků. V roce 1928 uvedl, že stát musí být na stráži a připraven k pomoci v případě krizí v jednotlivých odvětvích, a že stát má obezřetně stanovovat úrokovou míru [24]. V roce 1930 (snad již pod vlivem hospodářské krize) se vyslovil pro následující návrh: "...je s prospěchem vytvořit organizaci, která by zvýšila evropskou prosperitu a mohl Evropu i více zabezpečit. Nelze očekávat od žádné země, že se vzdá svého průmyslu, ale mohlo by se dosíci toho, aby se průmysl rozdělil tak, aby se v každé zemi pracovalo jenom v těch odvětvích, pro které jsou příznivé výrobní předpoklady. To by byl už velký krok kupředu, k racionalizované organizaci evropského obchodu." [25].

9. Pár zajímavostí

Dle S. Poláka: "Vedle ustavičného promýšlení "konkrétní logiky", to jest, konec konců, vědecké filosofie, Masaryk neúnavně četl beletrii a sledoval ostatní obory umění, neboť, jak prohlásil, "umělecké poznání je nejvyšší poznání lidské." [25A]. Jinde tentýž podobně píše, že Masaryk: "...ukájel svou uměleckou touhu nekonečnou četbou básní a románů: z nich, ještě víc než z odborných děl filosofických, čerpal i hlavní podněty pro své myšlenky. Jeho programový konkrétismus přímo souvisel s jeho přesvědčením, že umělecké poznání je nejvyšší poznání lidské." [25B]. To jsou zajímavé informace.

Dle výše zmíněného J. L. Fischera Masarykova filosofie není platónská, ale utilitárně empirická. Polák k tomu dodává, že nelze popřít, že v Masarykově myšlení má významné místo intuice a že osobnost takto harmonická nutně přesahuje ony abstraktně vytčené hranice. Filozof Em. Rádl napsal úvahu o Masarykově realismu jako vědomé opozici proti chorobnému subjektivismu, jehož nebezpečí Masaryk rozpoznal [25C]. Ve stati "Ideály humanitní" Masaryk psal na adresu pesimismu, že: "Podle Schopenhauera - a vtom jest také Stirner a jiní důsledným subjektivistou - hmota, svět vnější vlastně není, jest jen představou iluzorního a iluzivního rozumu: odsud titul jeho hlavního spisu: Svět jakožto vůle a představa." [25D]. Mises byl sám stoupencem a spolutvůrcem Rakouské ekonomické školy, která je založena především na tom, že lidé vnímají realitu světa subjektivně. Máme zde subjektivní náklady obětované příležitosti, subjektivní Bawerkovu teorii hospodářské hodnoty statků, porovnávání škál

preferenci jednotlivců mezi sebou nemůže být objektivní apod. Zdálo by se, že Masarykova kritika se týká v tomto směru i Misesa a rakouské ekonomické školy, avšak je zde jeden podstatný rozdíl. V představách této školy svět skutečně je a není jen představou iluzorní a iluzivního rozumu. Svět je však pouze subjektivně jednotlivci interpretován a vnímán.

V tomto bodě je také nutné uvést, že čtenář této statě může nabít někdy dojem, že Masarykovy názory jsou někdy docela nekonzistentní. Byla-li Masarykova teorie skutečně (objektivně) utilitárně empirická (viz srovnej také s výše uvedeným: Posuzoval různé formy vlastnictví a jejich vývoj především utilitárně – jako prostředek k dosažení cíle) a nebyl-li Masaryk "subjektivistou", tak by to tuto nekonzistenci mohlo vysvětlovat (z pohledu Masaryka by pak ovšem o nekonzistenci nešlo). Z pohledu Rakouské ekonomické školy by však šlo ve skutečnosti o falešný objektivismus, přesněji spíše vlastní subjektivní soudy, které nad to nemohou vzít v potaz ohromné množství informací, které mají být zpracovány, a také to, že budou v budoucnosti objeveny další a další informace, které mění význam i stávajících informací. Problém by byl také s empirismem, který může vést k tomu, že korelace mezi událostmi jsou mylně vydávány za kauzality.

10. Závěr

Pokud došel trpělivý čtenář až sem, nebude pro něj překvapením, když uvedeme, že T. G. Masaryk toho měl s klasickým liberalismem (zejména tak jak ho chápal L. v. Mises) velmi málo společného. Vidíme shodu jen v případě svobody myšlení a defenzivního použití násilí (v případě násilí tato shoda částečně padá, pokud si uvědomíme, co vše Masaryk zahrnoval pod pojem přirozeného práva – viz první díl příspěvku). Většinou se Masaryk také stavěl pozitivně k autonomii. Je také zřejmé, že Masaryk nebyl příliš velkým stoupencem zespolečenštění výrobních prostředků – tj. socialismu. Socializovat chtěl vzdělávání (vzdělávání je ovšem velmi významná oblast) a vyslovil se i pro socializaci dopravních prostředků a energetických zdrojů. Soukromé vlastnictví výrobních prostředků – tj. kapitalismus – nemůže být dle Masaryka celý odstraněn. Můžeme tedy jen souhlasit s výše (druhý díl) uvedenou charakteristikou R. Haina, podle které byl Masaryk pro sociálně tržní hospodářství. K podobnému závěru došel i ve své stati M. Dokulil [26]. Velmi podobný dojem nabude čtenář i z děl S. Poláka a Z. Mahlera a samotných zde prezentovaných Masarykových textů a názorů. Někdy je také zřejmé, že v Masarykových představách mělo mít sociálně tržní hospodářství jisté limity. Kdybychom hleděli na Masarykovy názory a postoje z Misesova stanoviska, zařadili bychom Masaryka mezi intervencionisty: „*Soukromé vlastnictví výrobních prostředků má nadále trvat, jednání vlastníků výrobních prostředků – opatření podnikatelů, kapitalistů a pozemkových vlastníků – se má regulovat, kontrolovat a řídit vrchnostenskými příkazy a vrchnostenskými zákazy.*“ [27]. Víceméně se jedná o systém, v kterém dnes žijeme. V dobové atmosféře sklonku Rakouska-Uherska a i v tzv. první republiky byl Masarykův intervencionismus radikálnější až radikální. Z našeho dnešního pohledu by šlo již o intervencionismus spíše umírněnější, některým se možná jeví jako "liberální". Samozřejmě jen z pohledu radikálních socialistů by šlo Masaryka označit jako velkého liberála. Jeden komunistický pamflet Masaryka charakterizoval jako vědomého přisluhovače imperialismu a člověka s kosmopolitickým a kapitalisticko-čachrářským poměrem k lidu a národu, jako vedoucího exponenta velkokapitalistů, jako hlavu vykořisťovatelských a fašistických sil v předmnichovské republice, jako válečného štváče a organizátora protisovětských a protikomunistických tažení [27A]. Ovšem takovýto pohled je dnes pouze okrajový a lze ho uvést jako jistou dobovou pozoruhodnost.

Poznámky

I. díl

- [1] Dokulil, s. 179.
- [2] Soubigou, s. 101.
- [3] Znoj, s. 51-52.
- [4] Masaryk-Ideály, s. 21.
- [5] Mises, s. 53.
- [6] Soubigou, s. 87 a Masaryk-Cesta III, s. 26.
- [7] Masaryk-Cesta I, s. 193.
- [8] Soubigou, s. 82.
- [9] Srovnal, s. 9.
- [10] Masaryk-Otázka, sv. I s. 175.
- [10A] Masaryk-Ideály a texty 1901-1903, s. 42.
- [10B] Ibid, s. 51. Nutno podotknout, že se zde mluví o ranném libertariánovi Stirnerovi, kterého označil libertarián M. N. Rothbard za militantního libertariána. Max Stirner (1806-1856) byl německý filozof. Navrhl teorii důsledného solipismu (učení v teorii poznání pokládající vlastní já za jedinou realitu), který vychází z vlastního já jakožto z jediné relity.
- [10C] Ibid, s. 52.
- [10D] Mises, s. 68 a 76. Viz i jiné části jeho knihy. K detailnějšímu Misesovu pohledu viz sekci "Princip metodologického individualismu" v Mises-Lidské jednání, s. 39-41.
- [10E] Masaryk-Ideály a texty 1901-1903, s. 45.
- [10F] Ibid, s. 49.
- [10G] Mises, s. 17-18.
- [10H] Hoppe, s. 162.
- [10I] Polák, s. 72-73.
- [10J] Mahler, s. 81-82.
- [11] Soubigou, s. 190 a 340.
- [12] Hain, s. 168 a 174 a Masaryk-Cesta IV, s. 177.
- [13] srovnej s Mises, s. 31-32.
- [14] Hain, s. 97, srovnej s Masaryk-Otázka, sv. I s. 151 n. 196.
- [14A] Masaryk-Ideály a texty 1901-1903, s. 66.
- [14B] Polák, s. 30.
- [14C] Ibid, s. 64.
- [14D] Mahler, s. 102.
- [15] Soubigou, s. 243.
- [16] Ibid, s. 190.
- [17] Hain, s. 85.
- [18] Ibid, s. 86.
- [19] Ibid, s. 165-166.
- [20] Masaryk-Otázka, sv. II s. 66.
- [21] Soubigou, s. 72-73.
- [21A] Mahler, s. 97 a 98.
- [22] Hain, s. 44.
- [23] Ibid, s. 196.
- [24] Ibid, s. 201.

- [25] Soubigou, s. 208.
- [26] Masaryk-Cesta I, s. 61 podobně i s. 76 a 84.
- [27] Ibid, s. 63.
- [28] Masaryk-Cesta III, s. 344.
- [29] Mertová, s. 165.
- [30] Hain, s. 226.
- [31] Masaryk-Cesta I, s. 91.
- [32] Hain, s. 185 a podobně i Masaryk-Cesta IV, s. 156.
- [33] Masaryk-Cesta IV, s. 154 a Masaryk-Cesta III, s. 25.
- [34] Hain, s. 223.
- [35] Mises, s. 92.
- [36] Ibid, s. 98.
- [37] Hain, s. 205 a Masaryk-Cesta II, s. 212.
- [38] Masaryk-Cesta III, s. 328 a Hain, s. 206.
- [39] Hain, s. 207.
- [40] Ibid, s. 206-208.
- [41] Ibid, s. 149 a 182, podobně Soubigou, s. 291-292.
- [41A] Mahler, s. 83.
- [42] Soubigou, s. 178.

II. díl

- [1] Mises, s. 51.
- [2] Hain, s. 170.
- [3] Masaryk-Otázka, sv. II s. 20.
- [4] Srovnal, s. 16.
- [4A] Polák, s. 25.
- [4B] Mahler, s. 82.
- [5] Kučera, s. 136.
- [6] Masaryk-Cesta IV, s. 51-52.
- [7] Kučerová, s. 108-109.
- [8] Masaryk-Cesta I, s. 302.
- [9] Masaryk-Cesta III, s. 266.
- [10] Ibid, s. 329-330.
- [11] Masaryk-Cesta II, s. 210 a Masaryk-Cesta III, s. 238.
- [12] Masaryk-Cesta IV, s. 141.
- [13] Ibid, s. 224.
- [14] Masaryk-Cesta I, s. 339.
- [15] Vykoupil-Zasloužil se, s. 455-456.
- [16] Soubigou, s. 63, 152 a 280-281. Viz i Mahler, s. 95-96.
- [17] Masaryk-Cesta I, s. 424 a Masaryk-Cesta III, s. 154.
- [18] Čapek, s. 81.
- [18A] Polák, s. 79.
- [18B] Masaryk-Ideály a texty 1901-1903, s. 66.
- [18C] Mahler, s. 100.
- [18D] Polák, s. 50.
- [18E] Ibid, s. 128.

- [18F] Mahler, s. 50.
- [18G] Ibid, s. 82.
- [19] Telec, s. 101.
- [20] Masaryk-Juvenilie, s. 66.
- [21] Masaryk-Cesta I, s. 331.
- [22] Masaryk-Cesta IV, s. 140 a 405.
- [23] Masaryk-Cesta I, s. 200.
- [24] Čapek, s. 15.
- [25] Mises, s. 95.
- [26] Masaryk-Cesta IV, s. 330.
- [27] Mises, s. 28.
- [28] Ibid, s. 27.
- [29] Masaryk-Cesta I, s. 136.
- [30] Ibid, s. 444.
- [31] Hain, s. 67.
- [32] Masaryk-Cesta I, s. 261-262.
- [33] viz třeba Ibid, s. 356 a dále.
- [34] Ibid, s. 364.
- [35] Hain, s. 64.
- [36] Rákosník, s. 5.
- [37] Soubigou, s. 355.
- [38] Masaryk-Cesta II, s. 211.
- [39] Procházka, s. 101.
- [40] Hain, s. 68.
- [41] Ibid, s. 68.
- [42] Šolle, s. 159-160.
- [42A] Mahler, s. 52.
- [42B] Ibid, s. 64.

III. díl

- [1] Kárník, s. 181-184.
- [2] Vykoupil-Slovník, s. 480.
- [3] Masaryk-Cesta II, s. 44.
- [4] Masaryk-Cesta IV, s. 332.
- [5] Masaryk-Cesta III, s. 238.
- [6] Masaryk-Cesta IV, s. 331.
- [7] Mises, s. 51.
- [8] Masaryk-Česká, s. 158.
- [9] Masaryk-Cesta II, s. 207, podobně Masaryk-Otázka sv. I, s. 137 a 236.
- [10] Masaryk-Cesta IV, s. 154.
- [11] Kučera, s. 142 a 144.
- [12] Vencovský, s. 114-116.
- [13] Masaryk-Otázka sv. I, s.128-129.
- [14] Ibid, s. 270.
- [15] Ibid, s. 233, 243, 267.
- [16] Ibid, s. 233-234.

- [17] Ibid, s. 248, 241a 249.
 [18] Ibid, s. 251-253.
 [19] Ibid, s. 255.
 [20] Ibid, s. 239.
 [21] Masaryk-Cesta I, s. 135.
 [22] Masaryk-Cesta II, s. 211.
 [23] Ibid, s. 451.
 [24] Masaryk-Cesta III, s. 176, 299 a 331.
 [25] Masaryk-Cesta IV, s. 156-157.
 [25A] Polák, s. 48.
 [25B] Ibid, s. 148.
 [25C] Ibid, s. 39. J. L. Fischer (1894-1973) český filosof a sociolog. E. Rádl (1873-1942) český filosof.
 [25D] Masaryk-Ideály a texty 1901-1903, s. 55. Arthur Schopenhauer (1788-1860) byl německý filosof, dle něj neexistuje žádný rozumný základ světa, svět o sobě je slepá vůle v různých jevových formách (fyzikální síly, vůle k životu a jeho zachování) a svět se všemi svými objekty je pro nás představou. Jeho teorie vůle je teorií pudu, vůle má pak být silnější než poznání a intelekt. Vyhnout se utrpení stálého nenaplnění je možné pouze radikálním popřením vůle (a individuality a života), jehož cílem je buddhistická extáze, vytržení.
 [26] Dokulil, s. 178-179.
 [27] Mises, s. 68.
 [27A] Polák, s. 58. Souhlasit lze jen s tím organizováním za 1. světové války.

Literatura:

- 1) Čapek, K. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha: Československý spisovatel 1969.
- 2) Dokulil, M. *Masaryk a liberalismus*. In. Gebhart, J. a Kuklík, J. *Masarykův sborník XIII: 2004-2006*. Praha: Ústav T. G. Masaryka 2006, ISBN 80-86142-22-1.
- 3) Hain, R. *Teorie státu a státní právo v myšlení T. G. Masaryka*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum 2006, ISBN 80-246-1045-0.
- 4) Hoppe, H. H. *Ludwig von Mises a liberalismus*. In. Mises, v. L. *Liberalismus*. Praha: Liberální institut 1998, ISBN 80-86119-08-4.
- 5) Kárník, Z. *Malé dějiny československé (1867-1939)*. Praha: Dokořán 2008, ISBN 978-80-7363-146-8.
- 6) Kučera, M. *Politický aspekt Masarykovy otázky sociální*. In. T. G. Masaryk a sociální otázka. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně 2002.
- 7) Kučerová, S. *T. G. Masaryk a sociální otázka*. In. T. G. Masaryk a sociální otázka. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně 2002.
- 8) Mahler, Z. *Ano, Masaryk*. Praha: Nakladatelství Slávka Kopecká 2007, ISBN 978-80-86631-60-8.
- 9) Masaryk, T. G. *Cesta demokracie (I): soubor projevů ze republiky*. Sv. první 1918-1920. Praha: Čin 1934.
- 10) Masaryk, T. G. *Cesta demokracie. II, Projevy, články, rozhovory 1921-1923*. Praha: Ústav T. G. Masaryka 2007, ISBN 978-80-86142-25-8 (váz.).
- 11) Masaryk, T. G. *Cesta demokracie. III, Projevy, články, rozhovory 1924-1928*. Praha: Ústav T. G. Masaryka 1994, ISBN 80-901478-4-4.
- 12) Masaryk, T. G. *Cesta demokracie. IV, Projevy, články, rozhovory 1929-1936*. Praha: Ústav T. G. Masaryka 1997, ISBN 80-901478-4-4.
- 13) Masaryk, T. G. *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické*. Sv. první a druhý. Praha: Masarykův ústav AV ČR 2000, ISBN 80-902659-9-5 a ISBN 80-86495-00-0.

- 14) Masaryk, T. G. *Česká otázka; Naše nynější krize; Jan Hus*. Praha: Masarykův ústav AV ČR 2000, ISBN 80-902659-3-6.
- 15) Masaryk, T. G. *Ideály humanitní; Problém malého národa; Demokratism v politice*. Praha: Melantrich 1990, ISBN 80-7023-036-3.
- 16) Masaryk, T. G. *Ideály humanitní a texty z let 1901-1903*. Praha: Ústav T. G. Masaryka a Masarykův ústav - Archiv AV ČR 2011, ISBN 978-80-86142-36-4.
- 17) Masaryk, T. G. *Juvenilie: studie a stati 1876-1881*. Praha: Ústav T. G. Masaryka 1993, ISBN 80-901478-2-8.
- 18) Mertová, K. Posluchači Zemědělské technické školy v Kadani 1918-1938. In: Macháčová, J. a Matějček, J. *Studie k sociálním dějinám 7*. Opava: Slezské zemské muzeum v Opavě 2001, ISBN 80-86224-24-4.
- 19) Mises, v. L. *Liberalismus*. Praha: Liberální institut 1998, ISBN 80-86119-08-4.
- 20) Mises, v. L. *Lidské jednání: Pojednání o ekonomii*. Praha: Liberální institut 2006, ISBN 80-86389-45-6.
- 21) Polák, S. T. G. *Masaryk: Za ideálem a pravdou 7: Osobnost*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR a Ústav T. G. Masaryka 2014, ISBN 978-80-86142-48-7.
- 22) Procházka, J. „Sociální“ u T. G. Masaryka. In. *T. G. Masaryk a sociální otázka*. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně 2002.
- 23) Rákosník, J. *T. G. Masaryk a sociální otázky v první Republice československé*. In. *T. G. Masaryk a sociální otázka*. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně 2002.
- 24) Soubigou, A. *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha-Litomyšl: Paseka 2004, ISBN 80-7185-679-7.
- 25) Srovnal, J. *Masarykova otázka sociální. Dílo a dějiny*. In. *T. G. Masaryk a sociální otázka*. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně 2002.
- 26) Šolle, Z. *Masarykův zájem o socialismus a o dělnické hnutí*. In. *T. G. Masaryk a sociální otázka*. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně 2002.
- 27) Telec, J. *Vzdělání popřejte každému, ode všech žádejte, aby byli slušnými lidmi, a bděte!* In. *Masarykova filozofie pojetí demokracie a existence pluralitního politického systému 1. republiky*. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně 1997.
- 28) Vencovský, F. *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*. Brno: Nadace Universitas Masarykiana 1997, ISBN 80-210-1624-8.
- 29) Vykoupil, L. *Slovník českých dějin*. Brno: Julius Zirkus 2000, 2. vydání, ISBN 80-902782-0-5.
- 30) Vykoupil, L. *Zasloužil se o stát: Tomáš Garrigue Masaryk*. In. *Osobnosti moravských dějin (1)*. Brno: Matice moravská 2006, ISBN 80-86488-38-1.
- 31) Znoj, M. *Masarykova kritika liberalismu a moderní doby: Několik poznámek k Masarykově politické filozofii*. In. *T. G. Masaryk a sociální otázka*. Hodonín: Masarykovo muzeum v Hodoníně 2002.

Obsah

Předmluva	(2)
I. díl	(3)
Úvod	(3)
1. Liberalismus, socialismus, svoboda myšlení a tisku	(3)
2. Násilí a právo	(5)
3. Právo na sebeurčení a změna státních hranic a autonomie	(6)
II. díl	(7)
4. Sociální otázka	(8)
5. Vzdělávání	(9)
6. Znovu socialismus	(9)
III. díl	(10)
7. Pozemková reforma	(10)
8. Masaryk, ekonomie a hospodářská politika	(11)
9. Pár zajímavostí	(12)
10. Závěr	(13)
Poznámky	(14)
Literatura	(17)